

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд, представен от **Светлана Велкова** на тема **”Теоретични проблеми и експериментални подходи към психологическото изследване на мистичния опит”**, за присъждане на образователната и научна степен **“Доктор по психология”**

Рецензент: **Проф. , д-р Румяна Божинова**

Светлана Велкова със своя дисертационен труд, фокусиран върху «мистичното» като опит, ни въвежда в сферата на загадъчния личностен свят, намиращ се на границата между реалност и фикция, между видимо и невидимо, уловимо и неуловимо. Мистичното като феномен винаги е провокирал интереса на хората, на специалистите в различни периоди и области. Днес, в епохата на изключителен технологичен напредък, на нови подходи на изследване и интерпретация на физическите и психологични явленията и на връзката между тях, мистичното отново очаква своето обяснение. В този смисъл избраната от Велкова тема е безспорно актуална.

Ориентацията на дисертантката към проучване на мистичния опит и ефектът му върху личността, нейните преживявания и развитие, предполага обогатяване на съществуващата представа за него, което е определящо за научната значимост на работата. Дисертабилността на труда се подсилва и от практическата му стойност във връзка с разкриваните закономерности в паталогичната изразеност на мистичния опит.

Дисертацията е представена в рамките на 160 страници. Илюстративният материал включва 35 таблици, 4 фигури и 5 приложения. Библиографската справка е от 89 източника, 66 от тях са на кирилица и останалите 23 на латиница. Дисертацията е разработена в две част, съответно пет глави, увод, заключение и изводи. Работата е построена в съответствие с характера на реализираното изследване, включващо теоретичен и емпиричен фокус.

Първата част е насочена към изясняване на теоретичните подходи към съществената за работата проблематика. В рамките на три глави докторантката проследява развитието на идеята за мистичния опит, нейното третиране в социален, културен и религиозен контекст. Специален акцент е поставен върху психологичната интерпретация на мистичния опит и на мистичния опит в зависимост от психичното здраве на индивида. Съществено от гледна точка на конкретната разработка е позоваването на хуманистичната психология, специално на вижданията на Роджърс и Маслоу за себеактуализацията, както и на Чиксентмихай за върховите преживявания.

Заслужава да се подчертае, че теоретичната част на дисертацията се отличава със сериозна тежест и собствен принос в рамките на цялата работа. Тя надхвърля функцията „извеждане на теоретичните предпоставки“ за конкретно емпирично изследване, както в съдържателен план така и като обем (тя е по-голяма от емпиричната част). Смятам, че това до голяма степен е правомерно от гледна точка сложността на изучавания феномен и разминаванията в неговото концептуално третиране. Светлана Велкова успява не само да проследи различните виждания, но да ги анализира от съвременна гледна точка, от гледна точка на съвременни психологични концепции, както и да изведе собствена линия на третиране на мистичния опит, която да предпостави проведеното от нея емпирично изследване, включваща в единен модел различните аспекти на мистичния опит.

Във *втората част на дисертацията*, развита в рамките на две глави, са изложени постановката на емпиричното изследването и резултатите от изследването с техния анализ.

Светлана Велкова си поставя за цел да проучи в сравнителен план конкретна страна от взаимоотношенията между мистичния опит, емоционалната и социална устойчивост и възприемането на реалността при личности с психиатрична диагноза шизофрения и личности без подобна диагноза. Тази цел е конкретизирана основно чрез изучаване влиянието на мистичния опит върху различителната сила на баланс на афекта, отвореността към нов опит, самотността и личностното развитие, а също съгласуваността между субективните оценки на отделните променливи. За всяко от посочените връзки Велкова издига съответни хипотеза.

Разработеният модел на изследване отразява амбицията на докторантката да операционализира по нов начин преживяването на мистичния опит. Тя приема понятията «мистичен опит» и «върхови преживявания» като характеризиращи психичния феномен «мистичен» в различни аспекти. Велкова се ориентира и към

нетрадиционно проучване на мистичния опит в плана на нормалното психично явление – разкриването на т.н. «мистични проявления» в опита на личността.

Дисертантката проявява подчертана прецизност в избора и подготовката на методите на планираното изследване. Те се отличават с добри психометрични характеристики и предполагат пълноценно проучване на мистичния опит и неговото влияние върху личността в посочените аспекти. Това е гарантирано с изследване на валидността на всяка от използваните 5 скали.

Инструментариумът на емпиричното изследване включва: 1) Скала за изследване на мистичния опит на д-р Ралф Худ (Ralph W. Hood); 2) Отвореност към нов опит на Капрара, Барбаранели и Бургони; 3) Скалата за баланс на афекта на Нормън Брадбърн и Е. Нол, 4) Въпросник за емоционална/социална самотност на Хари Винченци и Фран Грабоски и 5) Въпросник за личностно развитие (PGIS).

Извадката на изследването е подходящо подбрана, съобразно приетия критерии за психиатрична диагноза. В окончателния вариант на изследването участват 524 изследвани лица, от тях 31 лица с поставена диагноза шизофрения. Подизвадките (психично здрави лица и с психиатрична диагноза) са коректно описани. Статистическата обработка на резултатит е съобразена с различието в обема на двете изследвани групи.

Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени основно на базата на факторен анализ, корелационен анализ и Т-тест за сравнение на средни величини. Те обаче не са подходящо табличното и графично илюстрирани. Директното прилагане на статистически получените таблици не е целесъобразно от гледна точка на качествената интерпретация на получените резултати. Това в изложението съответно е съпроводено от не достатъчно ясно представяне на двата плана на анализ - статистически доказателства и психологичен смисъл и интерпретация на установените тенденции.

Представените във втората глава на коментирания част резултатите и закономерности са в съгласие с издигнатите от Велева хипотези. Те доказват, че мистичния опит на индивида определя наличието на отвореност към нов опит. Също така, че той оказва влияние върху социалната и емоционална самотност и личностовото развитие, изключение прави баланса на афекта.

Специален интерес представлява установеното значимо различие между изследваните с психиатрична диагноза и психично здрави хора по отношение на чувството за единство или свързаност с целия свят, а също установеното значимо

сходство по отношение свързаността между всички неща и разкриването на абсолютната реалност.

В следваното в тази част изложение, Велкова се опитва да съпостави получените от дисертационното изследване резултати с чужди предходни изследвания и концепции, което по същността си е положителен подход. С това тя отново демонстрира широката си осведоменост в конкретната и близки до нея области. В същото време тези обсъждания на места са твърде обширни и излизат от рамките на необходимата подкрепа или не на определена интерпретация и се включват отново в теоритичната дискусия върху проблемите.

Заклучителната част на дисертацията е насочена към синтетично изложение на ключовите моменти на представяния труд и връзката между тях. Ясно е изведена връзката между културните и психологични предпоставки за изучаването на мистичния опит, критичния анализ на теоретичните и методологични проблеми и създаването на операционален модел на изследване, както и получаване на конкретни емпирични резултати. Безспорно това допринася да бъде разбрана по-точно и цялостно гледната точка на автора на работата, на новите моменти в нея. Известни резерви обаче поражда семплото представяне на емпиричните резултати.

Работата добива определена завършеност с изведените основни изводи. Те отразяват достатъчно обобщено и ясно съществените теоретични, методологични и емпирични констатации, до които Велкова достига в резултат на проведените проучвания. В тази част достатъчно обективно е посочен и приложния потенциал на изведения изследователски модел и създадения инструментариум.

Като цяло обсъждания дисертационен труд се отличава със сериозни достойнства, към които може да бъде причислен и добрия научен стил и език на следваното от дисертанта изложение.

Приемам изведените от докторантката приноси на дисертационния труд. Ще акцентирам върху най-значимите според мен:

- 1) Изведен е комплексен теоретичен и обяснителен модел за преживяването на мистичния опит, независимо от психичното здраве на личността;
- 2) Разкрити са съществени закономерности на връзката на мистичния опит със способността на личността в психично здраве и болест за себerefлексия, отвореност към нов опит, самотност, себеразвитие. С особена значимост са доказателствата за връзката мистичен опит – отвореност към нов опит.

- 3) Обогатено е съдържанието на мистичния опит, като е анализирана връзка му с теорията за поток на съзнанието и върхови преживявания.
- 4) Формиран е комплекс от валидизирани методи, приложим за изучаване на мистичния опит и неговото влияние върху личността в конкретни аспекти в различни подобласти – клинична психология, психотерапия, професионално консултиране и подбор, социално-психологичен тренинг и др..

Светлана Велкова е представила 6 публикации, отразяващи изследвания свързани с темата на дисертацията.

Авторефератът отразява адекватно дисертационния труд.

Направените препоръки към отделни подчасти от работата по-никакъв начин не поставят под съмнение нейните достойнства и моята оценка за нея като цяло е определено положителна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Предложеният от **Светлана Анастасова Велкова** дисертационен труд на тема: **”Теоретични проблеми и експериментални подходи към психологическото изследване на мистичния опит”** представя автора като компетентен специалист, с добра теоретична подготовка и умение да анализира и систематизира научно знание, да продуцира оригинални идеи, а също да поставя сериозни емпирични изследвания. Специално трябва да се подчертае ориентацията ѝ към значими от научна и от практическа гледна точка проблеми в областта на психологията.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с увереност да предложа на уважаемото Научно жури да гласува за присъждането на **Светлана Анастасова Велкова** образователната и научна степен „Доктор” по направление „Психология”.

29. 05. 2018 г.

Проф. д-р Румяна Божинова